УДК 378

Старєва А.М., Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського

Старєва Анна Михайлівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогічних технологій та педагогічної майстерності Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського. Коло наукових інтересів – проблеми педагогічної підготовки та перепідготовки викладачів вищої школи взагалі та підготовки їх до роботи в особистісно орієнтованому освітньому середовищі, зокрема.

Методичні основи особистісно орієнтованої технологізації процесу навчання в університеті

Стаття присвячена аналізу методичних основ особистісно орієнтованих технологій навчання в університеті. Розглядаються проблеми, пов'язані з підготовкою та перепідготовкою викладачів вищої школи.

The article is devoted to analyzer of methods basis of the person-centered technologies education in the university. Problems to training and additional training the teachers of the higher school deal.

Педагогічними проблемами технологізації навчання як історично неперервного процесу в освіті (принаймні, з другої половини XIX століття) сьогодні в Україні займаються І.А. Зязюн, В.І. Євдокімов, О.Е. Коваленко, А.С. Насімчук, О.С. Падалка, І.Ф. Прокопенко, Г.С. Сазоненко, П.І. Сікорський, а її особистісною орієнтацією – О.М. Пєхота, В.В. Рибалка, С.О. Сисоєва.

Предметом нашого дослідження є виявлення методичних основ особистісно орієнтованої технологізації процесу навчання в університеті та підготовка до них викладачів. Для цього необхідно, в першу чергу, співвіднести поняття "технологія" й "методика" та визначити їх взаємозумовленість. Наступним завданням є виявлення особистісно орієнтованих технологій навчання на підставі обґрунтування основних їх принципів. І в подальшому – дослідження їх дидактичної системи організації.

Технологія навчання як шлях освоєння конкретного матеріалу в межах предмету, курсу, теми, на нашу думку, зорієнтована на реалізацію конкретно поставленої мети. Ґрунтуються технології на інтеграції певних методів, засобів, прийомів діяльності, але в основі своїй мають певний особливий дидактичний інструментарій, що є ключовим в реалізації поставлених перед ними завдань.

У сучасній українській дидактиці термін "методика" означає галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення певного навчального предмету, а також – учення про методи навчання. Різні автори вкладали різний зміст у це поняття, розглядаючи його як сукупність методів, або ж науку про методи навчання. У назвах книг присутня полеміка згідно з предметом методики. В одних випадках зустрічається *викладання* (Вагин А.А. Методика преподавания истории в средней школе. – М., 1968), в інших – *навчання* (Карцев В.Г. Очерки методики обучения истории СССР в 8-10 классах. – М., 1955). За різним тлумаченням термінів лежать два підходи до предмету і завдань методики. Термін "викладання" включає лише діяльність педагога з метою повідомлення, передачі якоїсь інформації. Термін "навчання" у своїй основі має два тісно пов'язаних процеси: *викладання* й *учіння*. Ми дотримуємося другої дефініції, тому що вважаємо, що однією з найважливіших складових навчального процесу є пізнавальна діяльність і самостійна робота

учнів, тобто їхнє учіння. С.У. Гончаренко вважає, що слід уникати терміну "методика викладання" (він застарів, не відображає суті й характеру сучасного навчального процесу), а користуватися термінами "технологія", який має пряме відношення до педагогіки, "методика навчання" та "конкретна дидактика" [1, с. 12].

Надалі ми будемо розглядати *особистісно орієнтовану методику навчання технологізації освіти* в університеті як основу організації єдиного процесу навчання і учіння, спрямованого на розвиток особистості всіх його учасників, на певній технологічній основі.

Межі статті дозволяють зупинитися лише на характеристиці форм, методів, прийомів, засобів викладання і навчання деяких особистісно орієнтованих технологій навчання.

Концептуальні засади особистісно орієнтованих технологій навчання були виявлені і змістовно описані І.С. Якиманською. До їх проектування ставляться такі вимоги:

- навчальний матеріал повинен забезпечувати виявлення змісту суб'єктного досвіду учня, включаючи досвід його попереднього навчання;
- виклад знань у підручнику (вчителем) повинен бути направленим не тільки на розширення їх обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення предметного змісту, але також на постійне перетворення набутого суб'єктного досвіду кожного учня;
- у процесі навчання необхідне постійне узгодження суб'єктного досвіду учнів з науковим змістом отриманих знань;
- активне стимулювання учня до самоцінної освітньої діяльності, зміст і форми якої повинні забезпечувати учневі можливість самоосвіти, саморозвитку, самовираження в ході оволодіння знаннями;
- конструювання та організація навчального матеріалу, який дає змогу учневі вибирати його зміст, вид та форму при виконанні завдань, рішенні задач;
- виявлення та оцінка способів навчальної роботи, якими користується учень самостійно, стійко, продуктивно;
- необхідно забезпечувати контроль і оцінку не тільки результату, але головним чином процесу учіння;
- освітній процес повинен забезпечувати побудову, реалізацію, рефлексію, оцінку учіння як суб'єктної діяльності [2].

Технологізація особистісно орієнтованого освітнього процесу передбачає спеціальне конструювання навчального тексту дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій до його використання, типів навчального діалогу, форм контролю за особистісним розвитком учня в ході навчально-пізнавальної діяльності [3].

Звідси, *принципами* особистісно орієнтованої технології є узгодження двох різнонаправлених джерел знань: навчання і учіння, природовідповідність, опора на суб'єктний досвід, свобода розвитку особистості. Тільки при реалізації принципу суб'єктності освіти, вважає О.М. Пє-хота, можна говорити про особистісно орієнтовані технології [4, с. 63].

Це дає нам змогу припустити, що ряд сучасних технологій навчання носять особистісно орієнтований характер, бо в своїй основі спираються саме на ці принципи і можуть застосовуватися в університеті як шлях до розвитку особистості кожного учасника навчального процесу та важливий компонент підготовки студента до майбутньої професійної діяльності [5; 6; 7].

Серед них можна вирізнити такі (нахил робиться на технології навчання історії через специфіку роботи автора, який працює на історичному факультеті МДУ ім. В.О. Сухомлинського):

проблемна (Н. Дайрі), навчання без підручника (Ю. Троїцький, К. Умбрашко), інтерактивна, ігрова, дискусійна, комп'ютерна, інтегрована – "Екологія і діалектика" (Л. Тарасов), проектна (Р. Курбатов), групової творчої справи (І. Іванов), "діалогу культур" (В. Біблер, С. Курганов), авторської школи самовизначення (О.Н. Тубельський), адаптивна (А. Границька), вальдорфська (Р. Штайнер), співробітництва (С.Френе), ієна-плану (П. Петерсон), "ситуації успіху" (О.С. Бєлкін), організації лабораторно-практичних робіт з історії (К. Баханов), навчання у співпраці, проектування, моделювання, різнорівневого навчання, "портфель учня".

Технологія дискусії, що спрямована на розвиток самостійної, творчої, соціально відповідальної, конструктивно мислячої особистості, здатної позитивно впливати на власне життя і навколишній світ, має методичною основою *метод дискусії*, що може організовуватися на уроці, факультативному, гуртковому занятті. У світовій педагогічній практиці використання дискусії є декілька її різновидів проведення під час навчання історії: "круглий стіл", "Сократівська бесіда", дебати, форум, симпозіум, конференція, засідання експертної групи, судове засідання, концентричні кола, "6х6х6" тощо. У більш вужчому розумінні *формою* організації дискусії є *групова* зі сталим чи змінним, залежно від характеру завдання, складом учасників.

Методично доцільним *прийомом* при використання даної технології є

проблематизація завдання. Як правило, проблема, що розглядається не має закінченого рішення (відповіді). Тому учасники під час обговорення, спираючись на суб'єктний досвід і мінімальні базові знання з теми, створюють власну оригінальну версію.

Технологія авторської школи самовизначення має за мету придбання учасником навчального процесу свого "Я", самовизначення. І хоча вона не знайшла свого використання у вищих навчальних закладах, елементи її методики можна використовувати саме з метою орієнтації навчання на розвиток особистості. Одним із методологічних принципів цієї технології є особистісний сенс навчання (особистісна його орієнтація). Кожний учасник процесу під час навчання знаходить у ньому свій особистісний сенс, і саме в цьому складається його діяльність та її усвідомлення. Для нас є цікавими такі *форми* організації цієї технології:

- *творчий екзамен* як відкрите змагання та індикатор власного розвитку;
- *майстерня* (студія), де кожному надається можливість самовиразитися.

У ході проведення останньої здійснюється передача способів науково-практичної, творчої діяльності від керівника до учня. Необхідним, у зв'язку з цим, здається повернення практики *лабораторних занять* під час методики навчання предмету як можливої форми пізнання досвіду інших і одночасно власної самореалізації.

Останнім часом все більшої популярності набуває ***інтерактивна технологія*** навчання, що ставить за мету створення конкретних умов навчання, за яких учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Головним *методом* є *інтерактивна вправа* (цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних діалогових дій та операцій задля формування та розвитку вмінь і навичок конструктивно-критичного мислення, комунікативних навичок, ініціативи, самостійності, навичок колективної діяльності й прийняття колективних рішень).

Інтерактивне навчання використовує такі *форми* його організації, як *колективну, групову, парну, дослідницько-пошукову роботу, роботу з різними джерелами інформації, навчання у співпраці, моделювання, гру*.

Методичними *прийомами* є "*відкритий мікрофон*", "*парафразування*", "*займи позицію*", "*зміни позицію*" та інші.

Технологія навчання без підручника, запропонована Ю. Троїцьким та К. Умбрашко, надає широкі можливості для застосування різних *форм* організації навчання: *колективної роботи з аналізу джерел, роботи в невеликих групах або індивідуальну діяльність окремих учасників*, а також різноманітних комбінацій організаційних форм на різних етапах. Сильні сторони технології навчання полягають в їх загальній інноваційній спрямованості не на навчальний предмет, а на особистість, погляд на кожного учасника як на рівноправного суб'єкта навчальної взаємодії та організація цієї взаємодії на засадах співробітництва. Це, в свою чергу, значно розширює мотиваційну базу навчання, емоційно збагачує навчальне середовище та робить навчально-виховний процес особистісно значущим. І хоча технологія розроблена для старшокласників, на нашу думку, вона краще спрацює на студентській аудиторії.

Основним *методом* навчання технології навчання без підручника стає *проблемно-пошуковий*, який сприяє розвитку інтелектуального потенціалу учнів, розумових стратегій і пов'язаних з ними умінь. Знання, набуті у такий спосіб, значно міцніші за ті, що отримуються звичайним репродуктивним шляхом. Технологія не руйнує усталену систему організації навчального процесу, тому може добре застосовуватися на *практичному занятті*. Характерними *прийомами* роботи є *репродуктивні* та *творчі* запитання й *завдання* до текстів.

Проектну технологію використовують для побудови процесу навчання, спрямованого на активізацію діяльності студентів відповідно до їх інтересів у здобутті певних теоретичних знань і виходу на практичне застосування отриманих результатів проекту.

В основі даної технології – *метод "проекту"*, що відображає його прагматичну спрямованість (орієнтацію на кінцевий результат, який отримано при вирішенні тієї чи іншої проблеми особисто значущими шляхами навчання).

Проектна технологія дозволяє розвивати пізнавальні особливості студентів на основі їх *самостійної діяльності (групові, парні, індивідуальні, форми організації)*.

Характерними *прийомами* цієї технології є: *проблематизація, творчі завдання* тощо.

До особистісно орієнтованих технологій навчання педагоги (М.В. Моїсєєва, Є.С. Полат, М.Ю. Тихонов, Т.В. Тихонова та інші) відносять, зокрема, й ***комп'ютерні*** (останнім часом термін "інформаційні" зустрічається значно частіше). Використання їх відкриває великі переваги у порівнянні електронної з традиційною книгою:

- в технології мультимедіа створюється навчальне середовище з яскравою і наочною демонстрацією інформації, що особливо цікавить користувача і дозволяє використати *метод "занурення в епоху"*;
- здійснюється інтеграція значного обсягу

інформації (до 700 Мб) на єдиному носії, що значно спрощує *самостійні форми організації* навчального процесу;

– гіпертекстова технологія завдяки застосуванню гіперсилок спрощує навігацію і надає можливість вибору *індивідуальної схеми вивчення матеріалу*, робить особисто значущим не сам результат навчання, а його індивідуальний шлях;
– на основі моделювання процесу навчання стає можливим доповнити підручник текстами, відслідковувати і направляти траєкторію вивчення матеріалу, здійснюючи, таким чином, зворотний зв'язок.

На жаль, межі статті не дозволяють зупинитися на методичній стороні інших особистісно орієнтованих технологій, які впроваджуються (чи можуть) у навчальний процес університету. Але результати дослідження свідчать про те, що методична сторона підготовки викладачів вищої школи повинна відповідати рівню використання технологій у навчальному процесі. А сам викладач повинен мати такі якості, як емпатія, толерантність, прагнення до емоційної підтримки іншої людини, здатність виділяти мотиви своєї діяльності, рефлексія [8, с. 45].

Результати аналізу проблеми дозволили сформулювати ряд висновків:

1. При загальній меті особистісно орієнтованих технологій навчання (визнання та розвиток унікальності, неповторності особистості) їх методичними основами реалізації є такі методи, засоби, прийоми, форми організації навчального процесу, що направлені на *самовизначення, самоствердження та самореалізацію особистості*.

2. Найбільш доцільними *методами* особистісно орієнтованих технологій навчання в університеті, враховуючи навчально-пізнавальну діяльність студентів, є проблемні, частково-пошукові та дослідницькі.

3. Аналіз методичних *прийомів* організації вказаних технологій довів, що лише небагато з них (робота з текстами документів, проблематизація, "займи позицію" та деякі інші) використовуються на практиці.

4. Аналіз особистісно орієнтованих *засобів* технологізації навчального процесу в університеті на прикладі історичних дисциплін довів, що найбільш вживаними є друковані (документ-альні джерела, мемуарна література, підручники, навчальні посібники, хрестоматії, збірники документів, книги для читання, довідкова, науково-популярна та художня література, періодичні видання); наочні (збірки копій, образотворчі (картини, альбоми, піктограми, ілюстративно-роздатковий матеріал), умовно-графічні (карти, схеми, таблиці, аплікації). Поруч з цим найбільш перспективними, що поєднують усі попередні, є комп'ютерні засоби навчання.

5. Знання методичних основ особистісно орієнтованих технологій навчання в університеті, уміле їх використання сприятиме формуванню соціально активної, самостійної, ініціативної, творчої особистості майбутнього фахівця.

Література

1. Гончаренко С.У. Методика як наука. – Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. – 30 с.
2. Якиманская И.С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 37-38.
3. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе. – М.: Сентябрь, 2000. – 176 с.
4. Пєхота О.М. Особистісно орієнтовані педагогічні технології: історія, теорія, організаційні вимоги // Педагогічні технології у неперервній освіті: Монографія / За ред. С.О. Сисоєвої. – К.: ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / За заг. ред. О.М. Пєхоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
6. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч. посіб. / За ред. І.А. Зязюна, О.М. Пєхоти. – К.: А.С.К., 2003. – 240 с.
7. Подмазін С.І. Особистісно орієнтований освітній процес: принципи, технології // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2 – С. 37-43.
8. Пєхота О.М. Вимоги до особистості сучасного викладача університету з позиції гуманізації освіти // Професіоналізм викладача вищої школи: освітні технології. (До 90-річчя заснування МДУ). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв: ІЛІОН, 2004. – 274 с.